

γους, βλέμματα καὶ χειραψίας ολογεράς, ψυχὴν ἀπονενοημένην. Πάντες ἐλάλουν περὶ αὐτῶν.

Αἱ φίλαι ἔλεγον πρὸς τὴν Φλαβίαν «εἰσὶν εὐτυχής· εὗρες τὸν ἀνθρώπον σου». Οἱ φίλοι ἔλεγον εἰς τὸν Ἀγγελον «Τίς εὐτυχέστερος σοῦ; Σὲ ἠγάπησεν ἡ γυνὴ ἡ μόνη ἀξία σοῦ». Ἐν γένει δ' ἔλεγον «Ὁ εἰς ἐπλάτθη διὰ τὸν ἄλλον».

Οὕτως ἡ Φλαβία καὶ ὁ Ἀγγελος, συναντηθέντες, ἀποθκυμάζοντες, ἐννοοῦντες ἀλλήλους, ἀξιοὶ τῶν αἰσθημάτων ἑκατέρου, χειραγωγούμενοι ὑπὸ τοῦ παρελθόντος αὐτῶν, τῶν κλίσεών των, ὀνειροπολοῦντες τὸν ὕψιστον τῶν ἐρώτων, ἐν τῇ συναισθήσει ὅτι ἦσαν οἱ μᾶλλον ἱκανοὶ νὰ τὸν πραγματοποιήσωσιν, ἐπίστευσαν ὅτι ἠρῶντο. Ὁ κόσμος μετ' ἀπλήστου περιεργείας καὶ ἀνυπομόνου ἐνδιεφέροντος, ἔλεγον «θα ἰδῇτε τί θα συμβῇ».

Καὶ τοὺς ἐφθόνει διότι ἐγνώριζον νὰ ἀγαπῶσιν ἀληθῶς.

Ἀλλὰ ἡ τραγωδία βαίνει πρὸς τὸ τέλος αὐτῆς.

Οὐδεὶς δυστυχέστερος τῶν δύο τούτων. Διότι ὁ ἐγωϊσμός ἐν τῷ ἔρωτι εἶνε ὁ χεῖριστος πάντων· διότι θέν ἠγαπῶντο.

Ἀντώνιος Φραδασίλης.

ΛΕΙΑ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ ΤΩΝ ΡΩΜΑΙΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ὑπὸ Ρ. ΙΕΡΙΓΓΟΥ

Τῷ ἀναγνώστῃ.

Ῥοδόλφος ὁ Ἱεριγγος (Rudolph von Ihering), ὁ κορυφαῖος τῶν νομοδιδασκάλων τῆς Γερμανίας καὶ μονοноὺ τῆς οἰκουμένης ἀπάτης, εἶδε τὸ φῶς τοῦ ἡλίου τῇ 22 αὐγούστου τοῦ ἔτους 1818 ἐν Aurich τῆς ἀνατολικῆς Φριςλανδίας, ἐπὶ τῶν ὄχθων τῆς βορείου θαλάσσης, ἐν τῷ ἄλλοτε βασιλείῳ τοῦ Ἀννοβέρου, κατέγεινε δὲ περὶ τὰς νομικὰς ἐπιστήμας διαδοχικῶς ἐν Ἐιδελβέργῃ, Μονάχῳ, Γοττίγγῃ καὶ τέλος ἐν Βερολίνῳ, ἔνθα καὶ ἀκροασάμενος τῶν παραδόσεων τῶν περιφήμων Savigny καὶ Stahl ἐγένετο διδάκτωρ τοῦ δικαίου ἐν ἔτει 1842, τὸ εἰκοστὸν τέταρτον τῆς ἡλικίας αὐτοῦ ὄγων ἔτος, παρουσιάσας ἐναίσιμον διατριβὴν λατινιστὶ γεγραμμένην καὶ φέρουσαν τίτλον de hereditate possidente. Ἐνικυτὸν μετὰ ταῦτα ἔλαβεν ἐν Βερολίνῳ ὑφηγεσίαν τῆς διδασκαλίας τῆς Ῥωμαϊκῆς νομοθεσίας καὶ, ὅτε τῷ 1844 ἐν Λειψία ἐδημοσίευσεν τὰς πραγματείας περὶ Ῥωμαϊκοῦ δικαίου, προσεκλήθη τακτικὸς καθηγητὴς εἰς Βασιλείαν (1845), μετὰ ἐν ἔτος μετέβη ἐπίσης ὡς καθηγητὴς εἰς Ροστόκην, ἐντεῦθεν εἰς Κίελον (1849), ἀπὸ Κιέλου εἰς Ὀλστέινον καὶ ἀπὸ Ὀλστέινου εἰς Giessen, πόλιν τοῦ δουκάτου τῆς Ἑσσης (1852). Κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου προσεκλήθη παρὰ τοῦ πανεπιστη-

μίου τοῦ Λουγδούνου τῆς Ὀλλανδίας καὶ συγχρόνως παρὰ τοῦ ἀκυρωτικοῦ δικαστηρίου ἐν Celle, ἀμφοτέρως ὅμως τὰς προσκλήσεις ταύτας οὐκ ἐδέξατο, διωρίσθη δὲ ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως τῆς Ἑσθης δικαστικὸς μυστικοσύμβουλος. Ἐν Giessen ἐποιήσατο τὰς διατριβὰς μέχρι τοῦ ἔτους 1868, ἔκτοτε δὲ μέχρι τῆς ἐκρήξεως τοῦ γαλλογερμανικοῦ πολέμου ἐδίδασκεν ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Βιέννης· μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου τούτου ἔλαβε πρόσκλησιν παρὰ τοῦ πανεπιστημίου τοῦ Στρασβούργου, ἣν ὅμως ἀπεποιήθη ἵνα δεχθῇ, ἐδέξατο δὲ ἑτέραν τῷ 1872 ἐκ Γοτίγγης, ἐνθα καὶ σήμερον ἔτι εὕρηται καὶ, ὡς μανθάνω, διανοεῖται ἵνα δικμείνῃ μέχρι θανάτου, ὡς τοῦτο μάλιστα δῆλον γίγνεται ἐκ τῶν ἀρνήσεων, δι' ὧν ἀπήντησεν ἐσχάτως ταῖς προσκλήσεσι τῶν πανεπιστημίων Λειψίας, Ἐιδελβέργης καὶ Βερολίνου. Μεταξὺ τῶν πολλῶν τιμῶν, ὅς δ' Ἱερρίγγος ἔλαβε, συγκαταλέγεται νεωστὶ καὶ ὁ τίτλος αὐλικοῦ συμβούλου, ὃν διακεκοιμένοι μόνον ἄνδρες ἐν Γερμανίᾳ φέρουσι.

Τὸ ἄριστον τῶν ἔργων τοῦ Ἱερρίγγου, ὅπερ θ' ἀφήσῃ ἀναμφιλέκτως ἐποχὴν, ἐστὶ τὸ πνεῦμα τῶν ρωμαϊκῶν νόμων (Geist des roemischen Rechts auf den verschiedenen Stufen seiner Entwicklung. Leipzig. τομ. 1-3. 1852-65), ὅπερ καὶ ἰταλιστὶ μὲν πᾶρκεται μετεφράσθῃ ὑπὸ τοῦ κ. Bellavite, γαλλιστὶ δὲ τῷ 1880 ὑπὸ τοῦ πρωτοδίκου Meulenaere, ὅς καὶ ἑτέρα τοῦ συγγραφέως ἔργα μετεγλώττισεν. Ἄλλα ἔργα αὐτοῦ εἰσὶ Civilrechtsfaelle ohne Entscheidung Leipzig 1847, Der Streit zwischen Basel-Land und Basel-Stadt über die Festungswerke der Stadt Basel: ein Rechtsgutachten. Leipzig. 1862, Der Schuldmoment im roemischen Privatrechte 1867, Der Lucca - Pistoja - Action - Streit: ein Beitrag zu mehreren fragen des Obligationenrechts. Darmstadt 1867. Der Kampf um 's Recht. Wien 1872, ἐξελληνισθὲν ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Λάππα καὶ εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς εὐρωπαϊκὰς γλώσσας μεταφρασθὲν. Die Jurisprudenz des taeglichen Lebens. Jena 1876, ὅπερ ὑπεσχέθη διὰ τῆς δημοσιογραφίας νὰ ἐξελληνίσῃ ὁ ὑφηγητῆς κ. Δημητράς. Der Zweck im Recht Leipzig 1878. Vermischte Schriften juristischen inhalts. Leipzig 1879, καὶ πλεῖστα ἄλλα· πρὸς τούτοις ἐν τῷ περιοδικῷ συγγράμματι Archiv für Praktische Rechtswissenschaft aus dem Gebiete des Civilrechts, des Civilprozesses und des Criminalrechts κατεχώρισεν ἁνωνύμως κατὰ καιροὺς σατυρικὰς ἀστεῖκας ἐπιστολάς (humoristische Briefe) περὶ τῆς συγχρόνου νομικῆς ἐπιστήμης ἐν Γερμανίᾳ, ὅς, καθ' ὅσον γινώσκω, ὅσον οὕτω ἴσως ἀναδημοσιεύσῃ, ἀλλὰ καὶ ἴδιον ἐπιστημονικὸν περιοδικὸν σύγγραμμα ἱδρύσει μετὰ τοῦ περιφήμου ἄλλοτε καθηγητοῦ τοῦ δικαίου ἐν Τυβίγγῃ νῦν ὑπουργοῦ τῆς παιδείας ἐν Σαξωνίᾳ Gerber ἐν Γένῃ τῷ 1856, ὅπερ καὶ πλείστας σπουδαίας αὐτοῦ διατριβὰς περιέχει.

Ἡ διατριβή, ἣν μεταφράσας παραδίδω τῷ κοινῷ, δὲν εἶναι ἰδιαιτέρον τοῦ ἐξόχου συγγραφέως ἔργον, ἀλλ' ἀπόσπασμα ἐκ τῆς δευτέρας ἐκδό-

σεως τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἀριστουργήματος, τοῦ πνεύματος τῶν ῥωμαϊκῶν νόμων, ὅπερ αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς, πεισθεὶς τῆς ἀξίας αὐτοῦ, ὅπως γνωστὸν τοῖς πᾶσιν αὐτὸ ποιήσεται, ὡς λέγει, εἰς ἰδικίτερον φυλλάδιον τῷ 1865 ἐν Λειψία ἀνετύπωσε ὑπὸ τὸν τίτλον *Bedeutung des roemischen Rechts für die modersne Welt*, χρησιμεύει δὲ τοῖς Ἑλλησιν, ὅπως ἐξ ὄνυχος κρίνωσι τὸν λένοντα. Ἡ διατριβὴ αὕτη πραγματεύεται ζήτημα ἀρκούντως σπουδαῖον καὶ διαφέρον ἐκάστῳ. Πᾶς ὁ συνειθίζων περὶ παντὸς ἵνα ἀφ' ἑαυτοῦ σκέπτηται καὶ μὴ δέχεται τὰ πάντα ἀνεξετάστως, βεβαίως θὰ ἠρώτησε πολλάκις ἑαυτόν· διατί ὁ κόσμος σήμερον καταγίνεται εἰσέτι εἰς τὴν μελέτην τοῦ ῥωμαϊκοῦ νόμου, αἰῶνας ὅλους μετὰ τὴν διὰ τῶν γλωσσογράφων εἰσαγωγὴν αὐτοῦ· ἡ ἀπάντησις τῇ ἀπορίᾳ ταύτῃ ἐστὶν ἀριδῆλως εὐκολος λίαν, προκειμένου περὶ χωρῶν, ὡς ἡ Ἑλλάς ἢ ἡ Γερμανία, ἐν αἷς ὁ ῥωμαϊκὸς νόμος ἔχει ἰσχὺν ἐθνικοῦ κώδικος ἢ καὶ ἐπικουρικὴν, ἀλλ' οὐχ οὕτως, προκειμένου περὶ χωρῶν ἐχουσῶν ἴδιον ἀστικὸν κώδικα, ὡς ἡ Γαλλία ἢ ἡ Ἰταλία· τὴν ἀπορίαν δὲ ταύτην πειρᾶται νὰ λύσῃ ἡ ἐπομένη διατριβή. Ὁ συγγραφεὺς, ἐκτὸς ὅτι καταφαίνεται ἐν αὐτῇ ὁ πολὺς ἐκεῖνος ῥωμαϊστὴς καὶ φιλόσοφος δείκνυσι πρὸς τούτοις ἐκπληκτικὴν γλαφυρότητα καὶ εὐφράδειαν, δεσμεύουσιν τὸν ἀναγνώστην, ὡς καὶ πλοῦτον γνώσεων ποικίλων δι' ἐμβριθῶν σκέψεων προδιδομένων, αἵτινες τὸν θαυμασμὸν βεβαίως ἐκάστου θέλουσι κινήσῃ. Ἀλλὰ πᾶν ἤθελον μακρολογήσῃ, εἰ ἐπεχείρουν τὴν ἀξίαν τοῦ Ἱερίγγου ἵνα ἐξυμνήσω, διὸ ἀφήμι ἵνα ὁ ἀναγνώστης ἀπροκατάληπτος μᾶλλον γευθῇ τὰς καλλονὰς τῆς μεταφρασμένης διατριβῆς, εἰ καὶ βεβαίως πολλοὶ ἐξ αὐτῶν καλύπτονται ἴσως ὑπὸ τῆς ἀνεπιτηδειότητος τοῦ μεταφραστοῦ. Ὅπωςδὴποτε ἐπιλαμβάνομαι τῆς μεταφράσεως, πρὶν ἢ ὅμως προῶ εἰς τοῦτο ἀνάγκη ἵνα καὶ δημοσίᾳ ἐκφράσω τὴν ἐμὴν εὐγνωμοσύνην τῷ κλεινῷ συγγραφεῖ ἐπὶ τῇ εὐγενεῖ προθυμίᾳ μεθ' ἧς συνέδραμέ μοι κατὰ τὴν σύνταξιν τῶν βιογραφικῶν τούτων εἰδήσεων, νομίζω δὲ ὅτι οὐκ ἀπὸ σκοποῦ ἔσεται ἐὰν περάνω τὸν προλογίσκον τοῦτον, μεταγλωττίζων καὶ ἀντιγράφων, ὡς ἱερὸν κειμήλιον, ἐνταῦθα μέρος τῆς ἐπιστολῆς, δι' ἧς ὁ σεβαστὸς καθηγητὴς μοι παρεχώρησε τὴν ἄδειαν τῆς μεταφράσεως, ἵνα ἐξ αὐτοῦ οἱ ἀναγνώσται καὶ τὸ ἐπιστολικὸν ὕφος τοῦ τηλεκλητοῦ ἀνδρὸς ἴδωσι καὶ τὴν ἐντύπωσιν, ἣν ἐνεποίησεν αὐτῷ ἡ ἰδέα ὅτι πρόκειται ἔργον αὐτοῦ ἐν εἰς τὴν ἑλληνικὴν νὰ μεταφρασθῇ μάθωσι. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἔχει οὕτω.

Ἐν Γοττλινγῃ τῇ 15 Δεκεμβρίου 1881.

Ἐντιμότατε κύριε,

Ἡ Ὑμετέρα ἐπιστολὴ μὲ ἐνέπλησε χαρᾶς μεγάλης καὶ λίαν εὐχαρίστως δίδω ὑμῖν τὴν αἰτουμένην ἄδειαν ὅπως μεταφράσῃτε τὴν ἐμὴν πραγματείαν. Ὅτε ἐν τῷ γυ-

μνασίῳ εἰσέτι περὶ τὴν ἐλληνικὴν ἐκοπίων, οὐδέποτε θὰ ἐφантаζόμην ὅτι ποτὲ θέλουσι συγγραφαί μου εἰς τὴν ἐλληνικὴν μεταφρασθῇ. Ὁ χρόνος φέρει ἡμῖν πράγματα, ἀτινα οὐδέποτε ἠθέλομεν περιμεῖναι ! Εὐχόμενος τῇ Ἰμετέρα μεταφράσει καλὴν ἐπιτυχίαν, διατελῶ μεθ' ὅλου τοῦ σεβασμοῦ

Εὐπειθέστατος R. V. Jhering.

Μετὰ τὰ ὀλίγα ταῦτα παρὰδίδω τὴν μετάφρασιν τῇ κρίσει τοῦ κοινοῦ, ἥτις ἔσεται βεβαίως εὐμενής, ἐὰν λάβῃ ὑπ' ὄψει πόσον δύσκολον εἶναι τὸ μεταφράζειν ἐν γένει καὶ πρὸ πάντων γερμανοὺς συγγραφεῖς, οὓς διακρίνει, ὡς γνωστὸν, στρυφνότης ἰκχνή καὶ ἐὰν καλῶς ἀναλογισθῇ τοὺς λόγους τοῦ ἱταλοῦ Castelvécchio ὅτι δηλαδὴ εἶναι δυσχερέστερον τὸ μεταφράζειν τοῦ συνθέτειν· «è piu difficile tradurre che comporre».

Ἐν Μονάχῳ τῆς Βαυαρίας

Πέτρος Μιλτ. Οἰκονόμος.

Τρεῖς ἔθετο τὸν νόμον ἡ Ῥώμη τῇ οἰκουμένῃ, τρεῖς συνήνωσε τοὺς ἑκασταχοῦ λαοὺς, πρῶτον, ὅτε τὸ ῥωμαϊκὸν ἔθνος ἤκραζεν, ὑπὸ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν πολιτείαν, δεῦτερον μετὰ τὴν παρακμὴν αὐτοῦ, ὑπὸ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐκκλησίαν, τρίτον, διὰ τῆς παραδοχῆς τῆς ῥωμαϊκῆς νομοθεσίας, κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα, ὑπὸ ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν νόμον, κατὰ μὲν τὴν πρώτην φορὰν διὰ τῆς βίας καὶ τῆς ἰσχύος τῶν ὀπλῶν, κατὰ δὲ τὰς δύο ἄλλας διὰ τῆς ἰσχύος τοῦ πνεύματος.

Ὁ προορισμὸς τῆς Ῥώμης ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐστίν, ἐνὶ λόγῳ, ἡ καταπίεσις τῆς ἀρχῆς τῶν ἐθνοτήτων διὰ τῆς ἀρχῆς τοῦ καθολικισμοῦ καὶ κοσμοπολιτισμοῦ. Βελθέως ἐστέναξαν οἱ λαοὶ ὑπὸ τὰ ὕλικά τε καὶ πνευματικὰ δεσμὰ τῆς Ῥώμης, θερμῶς ἠγωνίσθησαν ὅπως ἀποτινάξωσι τὸν ἑαυτῆς ζυγόν. Ἀλλ' ἡ τῇ παγκοσμίῳ ἱστορίᾳ καὶ ἑαυτοῖς τοῖς ἰδίῳις προκύψασα ὠφέλεια ἀντισταθμίζει τὸ κακόν, ὅπερ ἔπαθον. Ὁ καρπὸς τοῦ πρώτου ἀγῶνος, ὃν ἡ Ῥώμη νικηφόρος ἠγωνίσαστο ἦτο ἡ παλινόρθωσις τῆς ἐνότητος τοῦ ἀρχαίου κόσμου.

Ἐν Ῥώμῃ συνεμίχθη ὁ ἀρχαῖος μετὰ τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ καὶ ἔταμεν ὁδὸν τῷ χριστιανισμῷ· ἄνευ τῆς συγκεντρωτικῆς ἐθνικῆς Ῥώμης δὲν ἠθέλεν ἀνκρυγῇ ἡ χριστιανικὴ Ῥώμη. Ὁ καρπὸς τῆς δευτέρας κοσμοκρατορίας τῆς Ῥώμης ἦτο ἡ θρησκευτικὴ τε καὶ ἠθικὴ διάπλασις τῶν νέων λαῶν. Τὸ ῥωμαϊκὸν ἔθνος εἶχε πρὸ πολλοῦ ἐκλείψῃ, ὁ τόπος μόνον ἦτο ὁ αὐτός, ἐξ οὗ ὁ κόσμος ἐκ δευτέρου ἐλάμβανε τὸν νόμον, αὐτὸς ὁ νόμος ὁμῶς οὐδὲν κοινὸν εἶχε πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ῥώμην.

Ἀλλὰ τὴν τρίτην φορὰν, καθ' ἣν οἱ νέοι λαοὶ ἐλάμβανον παρὰ τῆς Ῥώμης τὴν νομοθεσίαν αὐτῶν, ἦτο αὐτὴ ἡ ἀρχαία Ῥώμη, ἥτις ἐπέβηκεν αὐτήν. Ἦτο μέρος γνησίου ῥωμαϊκοῦ βίου, ὅπερ ἀνέζη, πολυτιμότερον καὶ πρωτοτυπότερον παντὸς ἄλλου προϊόντος τοῦ ῥωμαϊκοῦ ἔθνους.

ἐν τε ταῖς τέχναις καὶ ἐπιστήμαις, ἦτο ὁ πλουσιώτερος καρπὸς τοῦ πνεύματος αὐτοῦ. Παράδοξον φαινόμενον! Νεκρὸς νόμος ἀναζῶν· νόμος εἰς ξένην γεγραμμένος φωνήν, τοῖς λογίοις μόνον προσιτὸς, νικᾷ καὶ ἀνίσταται. Ὅ,τι δὲν κατώρθωσεν ἐν τῇ ἐποχῇ τῆς ἀκμῆς καὶ ἰσχύος αὐτοῦ, ἵνα ἀναζωογονήσῃ δὴλα δὴ τὴν νομοθεσίαν ξένων λαῶν, κατώρθωσε πεντηκονταετηρίδα μετὰ ταῦτα· ἐπέπρωτο ἵνα ἀποθάνῃ ὅπως ἔτι μείζονα δύναμιν ἀναπτύξῃ. Καὶ τίνι τρόπῳ κατώρθωσε τοῦτο! Ἐν ἀρχῇ ὡς νομικὴ γραμματικὴ ἐν ταῖς χερσὶ τῶν φιλομαθῶν, πάραυτα ἀνυψοῦται εἰς θέσιν νομικοῦ κώδικος καὶ τέλος, ἀφοῦ ἡ αὐθεντία αὕτη τῷ ἀφηρέθῃ κατὰ μέγα μέρος, ἐκυρίευσεν τὰς ἡμετέρας νομικὰς κρίσεις καὶ σκέψεις. Ἡ σπουδαιότης τῆς ῥωμαϊκῆς νομοθεσίας διὰ τὸν νεώτερον κόσμον δὲν συνίσταται ἀπλῶς εἰς τὸ γεγονὸς, ὅτι ὑπῆρξεν ἐπὶ τινι χρόνον ἰσχύων νόμος—τοῦτο ὑπῆρξε παροδικόν—ἀλλὰ, ὅτι μετέτρεψεν ἐξ ὁλοκλήρου τοὺς νομικοὺς ἡμῶν συλλογισμοὺς καὶ κατεκυρίευσεν αὐτῶν.

Ἡ ῥωμαϊκὴ νομοθεσία εἶναι, ὡς ὁ χριστιανισμὸς, οὐσιῶδες στοιχεῖον τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ.

Ἀδίκως ἤθελέ τις ἀποδοκιμάσῃ τὴν παρομοίωσιν καὶ ἐξίσωσιν τῆς τρίτης ταύτης φάσεως τῆς ῥωμαϊκῆς κοσμοκρατορίας πρὸς τὰς δύο ἑτέρας. Τὸ φαινόμενον, ὅπερ αὐταὶ παρουσιάζουσιν ἡμῖν, ἐστὶν ἴσως δραματικώτερον, ἐλκυστικώτερον τῷ ὀφθαλμῷ καὶ τῇ φαντασίᾳ, τοῖς πολλοῖς εὐκταληπτότερον· ὁ σκεπτικὸς νοῦς ὅμως θέλει ἀφεύκτως θεωρήσῃ πάντοτε τὴν ἐφ' ἡμῶν κυριαρχίαν τῆς ῥωμαϊκῆς νομολογίας, ὡς μίαν τῶν θαυμασιωτέρων ἱστορικῶν ἐμφανίσεων, ὡς ἓνα τῶν σπανιωτέρων θριαμβῶν τῶν διανοητικῶν δυνάμεων.

Τίς ἀγνοεῖ ὅτι ἡ νομικὴ ἐπιστήμη πρὸ πολλοῦ ἤδη διὰ παντὸς τρόπου προσεπάθεισεν, ἵνα καταστήσῃ τοῖς πᾶσι καταληπτὸν τὸ γεγονὸς τοῦτο; Οὐχ ἥτιον ὅμως, ὅσον παράδοξος ἐστὶν ἡ ἱστορικὴ αὐτοῦ φύσις, τοσοῦτον καὶ ἡ φιλολογικὴ τύχη αὐτοῦ. Ὑπαινίττομαι οὐ μόνον τὴν ἀμέλειαν τῆς ἐξωτερικῆς ἱστορίας τῆς κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα παραδοχῆς τῆς ῥωμαϊκῆς νομοθεσίας ἐν Εὐρώπῃ, ἣν κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐνεστώσης ἑκατονταετηρίδος τὸ πρῶτον ἠρξάντο τινες ἐπιστημονικῶς ἐπεξεργάζεσθαι—καὶ παρ' ἀπάσας τὰς ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Savigny ὑπὲρ τῆς ἱστορίας τῆς ῥωμαϊκῆς νομοθεσίας κατὰ τὸν μεσαῖωνα ἐργασίας, ἡ ἀληθὴς ἱστορία τῆς παραδοχῆς αὐτῆς δὲν ἐγράφη εἰσέτι, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν καὶ ἐμβριθῆ κρίσιν ἐπὶ τῆς ἀξίας καὶ σημασίας τοῦ γεγονότος ἐκείνου. Φανήτω τοῖς ἀδελφοῖς πρὸ πάντων ὅσον δύναται περιεργόν, πλὴν ἐπικρατεῖ ἀναμυριλέκτως μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς ἡμερῶν θεωρία περὶ τῆς οὐσίας καὶ τῆς φύσεως τοῦ θετικοῦ δικαίου, ἣτις κωλύει τὴν ὀρθήν, ὑπὸ τὴν ἐποψὶν τῆς φιλοσοφίας τῆς ἱστορίας, κατάληψιν τοῦ γεγονότος ἐκείνου, ἐννοῶ τὴν ὑπὸ τοῦ Savigny κατ' ἐξοχὴν διαδοθεῖσαν θεωρίαν περὶ τοῦ ἐθνικοῦ χα-

ρακτῆρος τῶν νόμων, ἣν οὗτος θεμέλιον καὶ ἀκρογωνιαῖον λίθον τῆς ιστορικῆς λεγομένης σχολῆς ἔθετο. «Ἡ ιστορικὴ σχολή, οὕτως δρίζει ὁ Savigny τὸ πρόγραμμα αὐτῆς, ἵ παραδέχεται ὅτι τὸ ὕλικόν τῆς νομοθεσίας παρεδόθη τῷ ἔθνει ὑπὸ τοῦ παρελθόντος καὶ δὴ οὐχὶ τυχαίως, οὕτως ὥστε νὰ ἡδύνατο ἵνα ἢ ἕτερον παρ' ὅ, τι πράγματι εἶναι, ἀλλ' ἀναπτυχθὲν καὶ αὐξηθὲν ἐκ τῆς ἐγκάτης οὐσίας τοῦ ἔθνους καὶ τῆς ιστορίας αὐτοῦ». Ὡς ἕκαστος βλέπει ἡ θεωρία αὕτη ἀντιφάσκει πρὸς τὰ γεγονότα, διότι τῷ ὄντι, τί κοινὸν μεταξὺ ῥωμαικοῦ νόμου καὶ τοῦ παρελθόντος τῶν νεωτέρων ἐθνῶν, τῆς οὐσίας καὶ ιστορίας αὐτῶν; Ὁ ῥωμαϊκὸς νόμος ἦτο ἀδικαιολόγητος ξένος ἐπιδρομεὺς, εὐτινος τὴν ἀπομάκρυνσιν οὐδεὶς ὤφειλεν ἵνα ἐπιθυμήσῃ θερμότερον τοῦ Savigny καὶ τῆς ιστορικῆς σχολῆς. Ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας οὗτοι πρὸ παντὸς ὑπερήσπισαν αὐτὸν, ὅτε ἕτεροι, ἐπὶ τῆς καθαρᾶς ἀρχῆς τῆς ἐθνότητος βασιζόμενοι, τὴν πλήρη αὐτοῦ κατάργησιν ἐπεδίωκον. Παράδοξος εἰρωνία τῆς ἐπιστήμης! Θεωρία, ἥτις ὤφειλεν ἵνα ἐξουθενώσῃ τὴν ἰσχὺν τοῦ ῥωμαικοῦ νόμου, ἀντεπεξέρχεται ξιφῆρης ὅπως σώσῃ τὴν ζωὴν αὐτοῦ, ἡ ἀρχὴ τῆς ἐθνότητος τῶν νόμων πολεμεῖ ὑπὲρ τῆς ῥωμαϊκῆς νομοθεσίας, πρὸς ἐκείνους, οἵτινες, ὀρθῶς νοήσαντες αὐτήν, ἐπεδίωκον καὶ τὴν πραγμάτωσιν αὐτῆς! Ὁ ῥωμαϊκὸς νόμος ἐγένετο, προϊόντος τοῦ χρόνου, ὡς ἴδιος ἡμέτερος — διὰ τῆς αἰτιολογίας ταύτης ἐνόμιζον ἵνα ὑπαγάγωσιν αὐτὸν ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς ἀρχῆς τῆς ἐθνότητος. Ἔστω—ἀλλ' ὁποῖαν λέξιν δύναται νὰ εὕρῃ ἡ ιστορικὴ σχολή, ὅπως ἐξηγήσῃ ἡμῖν, διατί ἐγένετο ὡς ἴδιος ἡμέτερος; Ὅτε τὸ πρῶτον ἡ ῥωμαϊκὴ νομοθεσία ἔκρουσεν ἐπὶ τὴν ἡμετέραν θύραν, ἦτο εἰσέτι ξένη καὶ οὐχὶ ἡμετέρα, αὐτὸ παρελθὸν τοῦ ἡμετέρου ἔθνους, ἡ οὐσία καὶ ιστορία αὐτοῦ» ἀντέβηκινον πρὸς αὐτήν.

Τῇ ἐρωτήσῃ τίني δικαιώματι ἐπετρέψαμεν τὴν εἴσοδον τῷ εἰσελαύνοντι ξένῳ, χρεωστεῖ ἡ ιστορικὴ σχολή ἀπάντησιν· κατὰ τὰς θεωρίας αὐτῆς ἡ κρίσις περὶ τῆς παραδοχῆς τοῦ ῥωμαικοῦ νόμου ἔσεται αὕτη περίπου· ἦτο ἀνεξήγητος ἀποπλάνησις τῆς ιστορίας, παρεκτροπὴ καὶ ἀποστασία ἀπὸ τῆς «ιστορικῆς ἀρχῆς», τοῦτ' ἐστίν, ἀπ' αὐτῆς τῆς ἰδίας, αἰνίγμα ἀλυτον τῇ ἐπιστήμῃ.

Φκνήσομαι ἴσως ὑπερβολικὸς ἐὰν εἴπω ὅτι ἡ σχολὴ ἐκείνη τῆς ἡμετέρας ἐπιστήμης, ἥτις ιστορικὴ ἐκλήθη, καὶ ἥτις τῇ ἀναδιφήσει τῆς ιστορίας τῶν ῥωμαϊκῶν νόμων ἐμολογουμένως ἀνεκτιμήτους παρέσχευ ὑπηρεσίας, ὅτι ἡ σχολή, λέγω, αὕτη δὲν ἐδυνήθη ἐπιστημονικῶς νὰ ἐξηγήσῃ καὶ νὰ δικαιολογήσῃ τὸ γεγονὸς ἐκεῖνο, ὅπερ ἐγένετο ἡ ὁδὸς ἀπάτης τῆς νομοθεσίας ἡμῶν καὶ δὴ καὶ ὁ κανὼν ὡς παρακατιῶν ἀποδειχθήσεται,

1 Zeitschrift für geschichtlichen Rechtswissenschaft. I. Seite 6. καὶ πλείονα ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ. «Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft» σελ. 8 κλ. τῆς Γ' ἐκδόσεως.

ἀπάσης τῆς μεταγενεστέρως ἀναπτύξεως αὐτῆς; Ἡ περὶ τῆς ὁ λόγος σχολή, δύναται νὰ φέρῃ κατ' ἀρέσκειαν ἐξωτερικοὺς λόγους δικαιολογούντας ἀντικειμενικῶς τὴν παραδοχὴν τοῦ ῥωμαϊκοῦ νόμου ἐφ' ὅσον ὅμως αὕτη ὑποστηρίζει τὴν ἀρχὴν τῆς ἐθνότητος τῶν νόμων ὡς τὴν μόνην κύρος ἔχουσιν, θὰ ὑπάρχῃ ἀντίφασις προφανῆς μεταξὺ τῶν θεωριῶν αὐτῆς καὶ τῆς παραδοχῆς τῆς ῥωμαϊκῆς νομοθεσίας διὰ τῆς πύλης τῆς ἐθνότητος οὐδέποτε εἰσελεύσεται ἡ διδασκαλία τοῦ ῥωμαϊκοῦ νόμου εἰς τὴν χώραν τῆς νομικῆς ἐπιστήμης. Καὶ τοιοῦτοτρόπως καταδικάζεται καὶ καταστρέφεται ἐκ βάθρων ἡ θεωρία τῆς ιστορικῆς σχολῆς, διότι ἡ παραδοχὴ τοῦ ῥωμαϊκοῦ νόμου εἶναι γεγονὸς, ὅπερ δὲν πρέπει νὰ παρίδῃ ἡ ἐπιστήμη, πρὸς δ, ὅ,τι δὴ ποτε καὶν διδάξῃ περὶ τῆς ιστορικῆς οὐσίας τοῦ δικαίου, πρέπει νὰ συμφωνῇ.

Καὶ τοσοῦτόν ἐστὶ χαλεπὸν τὴν ἀληθῆ εὐρεῖν ἀρχὴν καὶ θεωρίαν; Ἀνοίξωμεν τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ ἡ ἱστορία θέλει ὁδηγήσῃ ἡμᾶς πρὸς αὐτήν! Ὁ βίος τῶν λαῶν δὲν εἶναι ἀπομεμονωμένος, ἀλλ' ὡς ὁ τῶν ἀτόμων ἐν τῇ πολιτείᾳ κοινωνικὸς, σύστημα ὅλον ἀλληπαλλήλου συγκοινωνίας καὶ ἐπιδράσεως, εἰρηνικῆς τε καὶ ἐχθρικῆς, διδόναι καὶ λαμβάνειν, συνελόντι, εἰπεῖν, μεγάλη, ἀπαντας τοὺς κύκλους τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως περιλαμβάνουσα συνκλαγγή. Ὁ ἐν τῷ φυσικῷ κόσμῳ ἰσχύων νόμος ἰσχύει καὶ ἐν τῷ ἠθικῷ· ζωὴ ἐστὶν ἐκ τῶν ἐξω εἰσαγωγή καὶ ἐσωτερικὴ οἰκαιοποίησις καὶ ἀφομοίωσις τῶν εἰσυχθέντων· παραδοχὴ καὶ ἀφομοίωσις εἰσὶν αἱ δύο θεμελιώδεις ἐνέργειαι, ἐπὶ τῆς ὑπάρξεως καὶ ἰσορροπίας τῶν ὁποίων βασίζεται ἡ ὑπαρξὶς καὶ ὑγεία ἐκάστου ζῶντος ὁργανισμοῦ. Κωλύειν τὴν ἐκ τῶν ἐξω εἰσαγωγὴν καὶ περιορίζειν τὸν ὁργανισμόν εἰς αὐτὸν τῶν ἐσω πρὸς τὰ ἐξω ἀνάπτυξιν ἐστὶν ταῦτό τῷ φονεῦειν αὐτόν· ἡ ἐκ τῶν ἐσω πρὸς τὰ ἐξω ἀνάπτυξις ἀρχεται τὸ πρῶτον μόνον ἐν τῷ πτώματι!

Τὸ ἄτομον δὲν δύναται νὰ ὑπεκφύγῃ τὸν νόμον τοῦτον χωρὶς νὰ ὑποστῇ τὸν σωματικὸν ἢ πνευματικὸν θάνατον· ἡ ζωὴ αὐτοῦ ἐστὶ συνεχῆς σωματικὴ τε καὶ πνευματικὴ ἀναπνοή. Παρὰ τοῖς λαοῖς ὅμως οὐ μόνον δύναται τις νὰ φαντασθῇ παντελεῖ ἀποκλεισμὸν πάσης ξένης ἐπιδράσεως ἀλλὰ καὶ πράγματι ὑπάρχει ἐν τῇ οἰκογενείᾳ τῶν λαῶν μέλος αὐτῆς, ὅπερ — ἀληθῆς Δὸν Κισότος τῆς ἀρχῆς τῆς ἐθνότητος — ἀπεπειράθη νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ιδέαν ταύτην, ὁ σινικὸς λαός.

Καὶ διατὶ ὅχι, ἡδύνατό τις ν' ἐρωτήσῃ, ὅταν ὁ λαὸς αὐτὸς οὕτως ἀρέσκειται καὶ παραιτεῖται τὰς ὠφελείας τῆς συγκοινωνίας καὶ ἐπιμιξίας πρὸς ξένους λαούς; ἑαυτὸν βλάπτει. Ἡ ἐνστάσις θὰ ἦτο ὀρθή, ἐὰν ἕκαστος λαὸς ὑπῆρχε μόνον χάριν αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, ἀλλ' ἕκαστος λαὸς ὑπάρχει συγχρόνως καὶ χάριν τῶν λοιπῶν, ἀπαντες οἱ λοιποὶ λαοὶ τῆς γῆς ἔχουσι δικαίωμα ἐπὶ τῆς μετ' αὐτοῦ συγκοινωνίας καὶ ἐπιμιξίας. Οὐ πᾶν ἔδα-

φορ πάντα φέρει καρπὸν, οὐ πᾶς λαὸς τὰ πάντα δύναται. Ἀλλ' ἡ ἀτέλεια καὶ ἡ ἑλλειψις αὐταρκείας πρέπει ν' ἀναπληρωθῇ δι' ἀμοιβαίας βοηθείας καὶ συνδρομῆς—ἡ ἐντέλεια κατορθοῦται ἐν τῇ κοινότητι καὶ κοινωνίᾳ. Ἡ ἀνταλλαγὴ τῶν ὕλικῶν τε καὶ πνευματικῶν προϊόντων ἐστὶν ὁ τρόπος, δι' οὗ ἡ ἱστορία ἐξομαλύνει τὴν γεωγραφικὴν, φυσικὴν καὶ πνευματικὴν διαφορὰν τῶν λαῶν, δι' οὗ ὑπερνικᾶται ἡ πεπερασμένη φύσις καὶ πραγματοποιεῖται ἡ ἰδέα τῆς ὑψίστης δικαιοσύνης ἐν τῇ παγκοσμίᾳ ἱστορίᾳ.

Ὁ ἥλιος τῆς Ἰνδικῆς δὲν ἀνατέλλει διὰ μόνην τὴν Ἰνδικήν· ὁ κάτοικος τοῦ βορρᾶ ἔχει ἐπ' ἰσῆς δικαίωματα ἐπὶ τοῦ περισσεύματος καὶ τῆς ἀφθονίας, ἣν ἡ φύσις διὰ πλουσιοπυχρόχου χειρὸς ἐκεῖσε σπεῖρει. Ἀλλὰ καὶ τὰν ἀπάλιν ὁ κάτοικος τῶν τροπικῶν ἔχει δικαίωματα ἐπὶ τῶν προϊόντων τῶν ψυχρῶν ζωνῶν, ἐπὶ τῆς βιομηχανίας, τέχνης, ἐπιστήμης καὶ λοιπῶν τιμαλφῶν τοῦ πολιτισμοῦ δώρων. Δύναται τὸ διεθνὲς δίκαιον νὰ διδάσκῃ ὅτι ἕκαστος λαὸς ἔχει τὰς ἰδίαις κτήσεις καὶ τὰ ἴδια προϊόντα, ἀποκλειστικῶς πρὸς ἰδίαν χρῆσιν· ἡ θεωρία αὕτη ἐστὶν ἐπ' ἰσῆς ἀληθείας, ὥς καὶ λελογισμένη, καθὼς εἰ ἡθέλομεν διδάξῃ αὐτήν, προκειμένου περὶ ἀτόμων· δὲν ὑπάρχει ἀπόλυτος, δηλαδὴ πρὸς τὴν κοινωνικὴν ἀτχέτος, ἰδιοκτησίς καὶ ἡ ἱστορία ἐφρόντισε νὰ διδάξῃ τοὺς λαοὺς τὴν ἀλήθειαν ταύτην. Ὅταν λαὸς τις ἀποδεικνύεται ἀνίκκος νὰ ἐπωφεληθῇ τοῦ ἐδάφους, ὑπερ ἡ φύσις ἐνεπιστεύθη αὐτῷ, πρέπει νὰ ὑποχωρήσῃ ἑτέρῳ. Ἡ γῆ ἀνήκει τῇ χειρὶ ἐκείνῃ, ἥτις γινώσκει νὰ καλλιεργήσῃ αὐτήν—τὸ φαινομενικῶς ἀδίκημα, ὅπερ ἡ ἀγγλοσαζωνικὴ φυλὴ κατὰ τῶν ἰθαγενῶν Ἰνδῶν διαπράττει ἐστὶ κατὰ τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν, δίκαιον μέγα. Καὶ ἐπίσης ἐντὸς τοῦ δικαίου αὐτῶν εὗρηνται οἱ εὐρωπαϊκοὶ λαοί, οἱ διὰ τῆς βίας ἀνοίξαντες τοὺς ποταμοὺς καὶ λιμένας τοῦ οὐρανίου βασιλείου καὶ τῆς Ἰαπωνίας, καὶ ἐξανγκνάζοντες τὰς χώρας ταύτας εἰς τὴν ἐμπορίαν. Τὸ ἐμπόριον ἢ γενικώτερον ἡ ἀνταλλαγὴ τῶν ὕλικῶν καὶ πνευματικῶν ἀγαθῶν δὲν ὑπαγορεύεται μόνον ὑπὸ τοῦ συμφέροντος καὶ δὲν ἐξήρτηται μόνον ἀπὸ τῆς ἐλευθέρως θελήσεως τῶν λαῶν, ἀλλ' ἐστὶ δικαίωμα τε καὶ καθήκον συνάρμα, ἡ ἀντίστασις τῇ ἐκπληρώσει τοῦ καθήκοντος τούτου εἶναι διατάραξις τῆς τάξεως τῆς φύσεως, ἀπείθεια κατὰ τῶν νόμων τῆς ἱστορίας καὶ λαὸς ἀποκλειόμενος δικπράττει ἔγκλημα οὐ μόνον κατ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, ἀλλ' ὡς στερεῶν οὕτως ἐκυτόν τῶν μέσων τῆς τελειοποιήσεως καὶ ἀναπτύξεως αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν ἄλλων λαῶν—συνελόντι φάναι, ὁ ἀποκλεισμός ἐστὶ τὸ θανάσιμον ἀμάρτημα τῶν λαῶν, διότι ὁ ὑπατος νόμος τῆς ἱστορίας ἐστὶν ἡ συγχωροῦν. Λαὸς φοβούμενος τὴν ἐπιμίξιαν ξένου πολιτισμοῦ καὶ ἀποποιούμενος οὕτω τὴν ἀνατροφὴν αὐτοῦ ὑπὸ τῆς ἱστορίας, παρητήσατο πᾶν δικαίωμα ἐπὶ περαιτέρω ὑπάρξεως, ἡ δὲ φύσις αὐτοῦ ἐστὶ τῇ ἀνθρωπότητι σωτήριος. Αὕτη ἐστὶν ἡ εἰκὼν τοῦ

βίου τῶν ἐθνῶν, οὗτος ὁ προσρισμός τῶν λαῶν. Εὐημερία τοῦ λαοῦ ἐστὶν ὥσπερ τοῦ ατόμου, ἔξωθεν εἰσαγωγή. Ἡ γλῶσσα, ἡ τέχνη, τὰ ἥθη, δλόκληρος ὁ πολιτισμὸς αὐτοῦ, ἐν τέλει ἡ ἀτομικότης ἡ ἐθνότης αὐτοῦ εἰσὶν ὡς ὁ σωματικὸς καὶ πνευματικὸς ὀργανισμὸς τῶν ατόμων, προϊόν ἀναριθμήτων ἐπιδράσεων καὶ προσαρτήσεων τοῦ ἔξω κόσμου. Τίς δύναται ἐν τῇ καλοσσαίᾳ ταύτῃ συναλλαγῇ τῶν λαῶν νὰ ὀρίσῃ τὴν ἐξαγωγήν καὶ εἰσαγωγήν ἀκριβῶς, τίς δύναται τὰς ἀπείρους ἐπενεργείας, ὥς ἀμοιβαίως οἱ λαοὶ ἐπ' ἀλλήλων ἐπενεργοῦσι λεπτομερῶς νὰ δείξῃ; Ἐπὶ τοῦ πλείου ὅπερ ἐκομίσατο ἐκεῖνα τὰ ἐμπορικὰ εἶδη, ἐπανερχοῦνται ταῦτα, ὁ ἐμπορος, ὃς ἔλαβε μεθ' ἑαυτοῦ τὸν χρυσὸν, ἀφῆκε διὰ τοῦ ἐμπορεύματος αὐτοῦ πρότυπον πρὸς ἀπομίμησιν καὶ τὸν σπέρρον τῆς βιομηχανίας. Γλῶσσα, ἥθη τε καὶ ἔθιμα, θρησκεία, λέξεις, ιδέαι, προλήψεις, πίστις, δεισιδαιμονία, βιομηχανία, τέχνη, ἐπιστήμη — πάντα ταῦτα διέπονται διὰ τοῦ νόμου τῆς ἀλληλεθνοῦς συγκοινωνίας καὶ ἐπιδράσεως.

Καὶ οἱ νόμοι; Οἱ νόμοι μόνον θὰ ἐξαιρῶνται τοῦ κανόνος τούτου τοῦ πολιτισμοῦ; Καταφωτιστικῶς ἀποκρίνεται τῇ ἀπορίᾳ ταύτῃ ἡ θεωρία ἐκείνη ἣν ἐνταῦθα ἡμεῖς ἀνασκευάζομεν, καὶ πρέπει ν' ἀνασκευάσωμεν, ὅπως ἀνοίξωμεν ὁδὸν τῇ ῥωμαϊκῇ νομοθεσίᾳ, ἡ θεωρία ἐκείνη τῆς ἱστορικῆς λεγομένης σχολῆς, καθ' ἣν οἱ νόμοι καθαρῶς ἀπὸ αὐτοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς ἐθνότητος ἀνεπτύχθησαν. Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ εἰσαγάγωμεν τὸ ὀρκωτικὸν σύστημα, διότι δὲν ἀνεφύη ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου ἐδάφους, τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα ἐστὶ ξένον προϊόν, ἄρα μακρὰν ἀφ' ἡμῶν καὶ οὕτως ἐφ' ἐξῆς. Ὡς ἐὰν μὴν ἐπίνουμεν ξένον οἶνον, διότι δὲν εἶναι ἰθαγενές. Ὁ βουλόμενος ν' ἀποτρέψῃ ἡμᾶς βουλομένους ἄλλοτρίους θεσμοὺς καὶ νόμους νὰ υἱοθετήσωμεν, ὀρεῖται καὶ ν' ἀπαγορεύσῃ ἡμῖν καὶ εἴ τι ἄλλο ξένου πολιτισμοῦ νὰ εἰσαγάγωμεν καὶ νὰ ἐπιτάξῃ ἵνα ἡ ἐπίδρασις τῆς μελέτης τῆς ἀρχαιότητος ἐπὶ τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ ἐκμηδενισθῇ. Τὸ ζήτημα περὶ παραδοχῆς ξένων νομικῶν θεσμῶν, δὲν εἶναι ζήτημα τῆς ἐθνότητος, ἀλλ' ἀπλῶς ζήτημα τῆς σκοπιμότητος, τῆς ἀνάγκης. Οὐδεὶς προσλαμβάνει ξένα, ὅταν ταῦτα ἐν τῇ ἑαυτοῦ ἔχῃ ἀλλ' ἀφ' ἐτέρου μόνος ὁ περὶ αὐτῶν ἀποποιεῖται ξένα, ὅταν ἔχῃ ἀνάγκην αὐτῶν καὶ δὲν εὕρισκῃ οἴκοι. Ἀρκεῖ τῷ ὄντι ἐν μόνον βλέμμα ἐπὶ τῆς ἱστορίας τῶν νομοθεσιῶν, ὅπως πεισθῇ τις ὅτι ὁ ἄνω ἀποδειχθεὶς νόμος τοῦ παγκοσμίου πολιτισμοῦ καὶ ἐπ' αὐτῶν ἐφηρμόσθη. Ἡ ἀρχαιότης κυρίως καὶ ἡ ἀνατολή μόνως περυσιάζει ἡμῶν ἱστορικὰ σημεῖα, ἐφ' ὧν δυνάμεθα νὰ βεβαιωθῶμεν, ἀλλ' ἐν Ἑλλάδι, ὡς καὶ ἐν Ῥώμῃ, ἐπεκράτει ἡ πίστις εἰς παραδοχὴν ξένων θεσμῶν τὸ μὲν κατὰ τὸ σκότος τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων τὸ δὲ ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐποχῇ δωδεκάδεκτος νόμος τῶν Ῥωμαίων καὶ ἔχνη ξένων νομικῶν θεσμῶν καὶ ἐν τοῖς μεταγενεστέροις ῥωμαϊκοῖς νόμοις ἀναρχίζονται (π. χ. ἡ Lex Rhodia) ἢ, ἐὰν τὸ ξένον ὄνομα ἐπιτρέπῃ εἰκαστικόν, εἰκάζονται (λ. χ. hypotheca,

hyperocha, emphyteusis, antichresis). Ἡ κατ' ἐξοχὴν σκηνὴ δὲ, ἐφ' ἧς ὁ νόμος ἐκεῖνος ἀνεπτύχθη, ἐστὶν ὁ νεώτερος κόσμος. Ἐνταῦθα τοιοῦτοτρόπως προβαίνει ἡ ἀνάπτυξις αὕτη, ὥστε ἡ σημερινὴ τοῦ δικαίου διάπλασις καὶ μορφή ἐκ δικμέτρου ἀντίκειται πρὸς τὴν ἀρχαίαν καὶ ἀνατολικήν. Οἱ δύο πόλοι μεταξὺ τῶν ὁποίων ἡ ἀντίθεσις αὕτη κινεῖται, αἱ δύο θεωρητικαὶ ἀρχαί, αἱ εἰς δύο ἐποχὰς τὴν γενικὴν ἱστορίαν τῶν νομοθεσιῶν χωρίζουσιν, εἰσὶν ἡ ἀρχὴ τῆς ἐθνότητος καὶ ἡ τοῦ καθολικισμοῦ ἢ κοσμοπολιτισμοῦ.

Ἐν τῇ ἀνατολῇ, ἐν τῇ ἀρχαιότητι προβαίνει ἡ ἀνάπτυξις τῶν νόμων πρᾶγματι κατ' οὐσίαν οὕτως, ὥς ὁ Savigny ἐδίδαξεν αὐτήν· ἔσωθεν πρὸς τὰ ἔξω, «ἐκ τοῦ κόλπου τοῦ βίου τοῦ λαοῦ» καὶ δὴ καὶ τὸ *jus gentium* τῶν Ῥωμαίων, ὅπερ ἤδη πλησιάζει τῇ νεωτέρᾳ ἀρχῇ τοῦ καθολικισμοῦ καὶ κοσμοπολιτισμοῦ καὶ πειρᾶται νὰ πραγματοποιήσῃ αὐτήν ἐν τῇ ἀλληλεθνεῖ ἐμπορικῇ συγκοινωνίᾳ, ἐβλάστησεν ἐπὶ Ῥωμαϊκοῦ ἐδάφους. Κοινωνίαν ἐν τῇ κινήσει τῶν διαφόρων νόμων τοῦ λαοῦ, κοινὸν σημεῖον ἐν αὐτοῖς, κοινὴν ἐπιστήμην εἰς μίαν ζήτοῦμεν ν' ἀνεύρωμεν ἐν τε τῇ ἀνατολῇ καὶ ἀρχαιότητι, ἕκαστος νόμος ὑπάρχει καὶ ἀναπτύσσεται ἀνεξαρτήτως τοῦ ἄλλου. Ἐνταῦθα ὑπάρχει ἱστορία τῶν νόμων καὶ οὐχὶ τοῦ νόμου. Ἐν τοῖς μεταγενεστέροις χρόνοις τοῦναντίον ἡ ἱστορία τῶν νομοθεσιῶν ἀνυψοῦται, ἐνταῦθα γίνεται ἀληθῶς ἱστορία τοῦ νόμου. Οἱ μῖτοι τῶν διαφόρων νόμων δὲν εἶναι τώρα πλέον κεχωρισμένοι, ἀλλὰ διχσταροῦνται, ἐνοῦνται ἐν ἐνὶ ἱστίῳ, οὗτινος πρώτη κοινὴ κρόκη εἶναι ἡ Ῥωμαϊκὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ νομοθεσία. Αἱ δύο αὗται νομοθεσίαι προσεζάρχουσι τῶν λοιπῶν, αἵτινες εἰσὶν ἐπ' ἴσης πηγῇ τῶν σημερινῶν καὶ συνενοῦσι τὴν πρᾶξιν μετὰ τῆς θεωρίας τῶν διαφόρων ἐθνῶν. Ὅ,τι νομοδιδάκταλος ἐν Ἰσπανίᾳ ἐσκέφθη οἰκονομεῖ κόπον τῷ γερμανῷ σοφῷ, ὁ Ὁλλανδὸς οἰκοδομεῖ ἐπὶ τῶν θεμελίων ἧπερ ὁ Γάλλος ἔθετο, ἡ πεῖρα τῶν Ἰταλικῶν δικαστηρίων ἐπιδρά ἐπὶ τῆς νομολογίας τῶν ἄλλων χωρῶν. Ὅποῖον ὕψηλόν αἰσθήμα ἡ συγκοινωνία αὕτη, ἐν γένει πόσον ἐπίζηλος ἡ θέσις τῆς τότε νομικῆς ἐπιστήμης! Ἐντελῶς νέα ἐπιστήμη ζωηρὰ καὶ γόνιμος ἀνυψοῦται εἰς τὴν ὕψη τοῦ εὐρωπαϊκοῦ καθολικισμοῦ καὶ κοσμοπολιτισμοῦ. Ὅπόσον ἐνδεεῖς θὰ ἐφαίνοντο τότε οἱ πατριοὶ νόμοι—θετικοὶ κανονισμοί, ἀπρόπειρα ὅπως λύσωσι ζήτημα χάριν μικρᾶς χώρας, ὅπερ ὁ Ῥωμαϊκὸς νόμος ἤδη χάριν τῆς οἰκουμένης ἀπάσης ἀπερχμύλλως εἶχε λύσῃ—μοχλοὶ τῇ ἐπιστήμῃ. Καὶ τῶνόντι εἶναι φυσικῶς ἐπόμενον, ὅτι ἡ ἀρχὴ αὕτη τοῦ καθολικισμοῦ καὶ κοσμοπολιτισμοῦ, καθὼς τῷ τότε κόσμῳ ἐπὶ τῆς μορφῆς τοῦ Ῥωμαϊκοῦ νόμου πρὸ πάντων ἀνέτειλεν εἶχε τι τὸ ἐλαστικὸν καὶ μεθυστικὸν διὰ τοὺς νομομαθεῖς—ὅτι κατέστησε φανατικούς· ἀπασσιν αἱ μεγάλαι νέαι ιδέαι ἐξασκοῦσι τὴν αὐτὴν ἐνέργειαν, εἰσὶν ἀνατολὰς ἡλίου

ἐν τῇ ἱστορίᾳ — ὁ ἥλιος τῆς πρωΐας μόνον ἐνθουσιᾷ καὶ οὐχὶ ὁ τῆς μεσημβρίας.

Ἄλλ' ὁ γε ῥωμαϊκὸς καὶ ὁ ἐκκλησιαστικὸς νόμος δὲν ἀποτελοῦσι τὸ ὅριον τῆς κοινωνίας ταύτης. Ἐκτὸς αὐτῶν καὶ πρὸ αὐτοῖς παρουσιάζονται ἀλληλοδιαδόχως πληθὺς εἰσέτι θεσμῶν, ζητημάτων καὶ προβλημάτων, ἡτις ἄγει ὁμοίως τοὺς λαοὺς εἰς κοινὴν σκέψιν τε καὶ πράξιν· ὁ τιμαριωτισμὸς, τὸ ἐμπορικὸν δίκαιον, τὰ ποινικὰ ζητήματα, ἡ κητεργήσις τῶν βλαπτικῶν, τῆς θανατικῆς ποινῆς, τὰ ὁρκοδικεῖα, ἡ κητεργήσις τῆς σωματεμπορίας, τὰ κοινωνικὰ, πολιτικὰ, ἐκκλησιαστικὰ καὶ διεθνῇ ζητήματα—καὶ τίς δύναται ἵνα ὀνομάσῃ ταῦτα πάντα; Τίς δύναται ἐνώπιον τῶν γεγονότων τούτων νὰ μὴ παραδεχθῇ ὅτι ἡ ἱστορία τῆς νομοθεσίας ἀπὸ τοῦ μέσου αἰῶνος νέαν ὁλὴν ἔταμεν ὁδόν, ὅτι ἄλλους καὶ ὑψηλοτέρους σκοποὺς ἐπιδιώκει ἢ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα; Καὶ ἐφ' ὅσον μικρὸν, σχετικῶς πρὸς τὰς χιλιετηρίδας, τμημα ἱστορίας μέχρι τοῦδε ἐκ τῆς νέας ταύτης ἐποχῆς τοῦ δικαίου καὶ ἐὰν ἐξελίχθῃ, δὲν φαίνεται πάρχυστα ἀριδῆλως ὅτι ἡ ἀρχὴ τοῦ καθολικισμοῦ καὶ κοσμοπολιτισμοῦ ὀρίζει τὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ καὶ διέπει τὴν τύχην τῆς συγχρόνου ἐποχῆς τοῦ δικαίου; Ὑπὸ τὴν ὀρθὴν αἴσθησιν τῆς τάσεως καὶ πορείας ταύτης τῆς νεωτέρας νομοθεσίας ἐκήρυξε τὸ φυσικὸν δίκαιον τὴν θεωρίαν αὐτοῦ περὶ τῆς γενικότητος τῶν νόμων καὶ τῆς ὑπεροχῆς αὐτῶν παντὸς τόπου καὶ χρόνου, αἱ ἐνέργειαι ὅμως τῆς θεωρίας ταύτης τοῦ φυσικοῦ δικαίου ἦσαν ἐπ' ἴσης ἀντίθετοι τῇ πορείᾳ τῆς νεωτέρας ἱστορίας, ὅσον αἱ τῆς ἱστορικῆς σχολῆς καὶ ἡ μονομερὴς αὐτῆς ὑποστήριξις τῆς ἀρχῆς τῆς ἐθνότητος. Τὸ φυσικὸν δίκαιον, μακρὰν τοῦ νὰ ἵσταται ὑπεράνω τόπου καὶ χρόνου ὁρισμένου καὶ νὰ ἀγνοῇ μᾶλλον τὴν δεδομένην πραγματικὴν κατῴστασιν τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ σώματος, ἦτο πράγματι ἀπλῆ ἰδανίκευσις τῆς ὑπαρχούσης κατὰστάσεως, ἦτο τῷ ὄντι ἀπόπειρα ὅπως ἐπιστημονικῶς ἐξηγήσῃ καὶ στηρίξῃ τὸ γεγονός τοῦ καθολικισμοῦ καὶ κοσμοπολιτισμοῦ τοῦ νεωτέρου καινοῦ δικαίου. Ἀφ' οὗ τὸ φυσικὸν δίκαιον πρὸς τούτοις ἐστρεψέ τὰ νῶτα τῇ ἱστορίᾳ, ἀντὶ νὰ ἐπωφεληθῇ αὐτῆς ὡς ἡδύνατο, τότε δικαιολογεῖται βεδνίως ἡ ἀντίδρασις τῆς αἱστορικῆς σχολῆς. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ τελευταία αὕτη ἐντελῶς ἐκτύπισε τὰς ἐννοίας—ἱστορικὸν καὶ ἐθνικὸν—καὶ μόνον ἀποκλειστικῶς ἀρχὴν τῆς μορφώσεως τῶν νόμων ἐκήρυξε τὴν τῆς ἐθνότητος, περιέπεσεν εἰς λάθη, ἄτινα, ὡς μέχρι τοῦδε νομίζω ν' ἀπέδειξα, ὑπ' αὐτῆς τῆς ἱστορίας, ἐφ' ἧς ἐβασίσθη ἀνασκευάζονται. Ἐφ' ὅσον ἡ ἐπιστήμη δὲν ἀποφασίζει ἵνα ἐξ ἴσου δικαιώσῃ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐθνικότητος καὶ τὴν τοῦ κοσμοπολιτισμοῦ οὐδέποτε θέλει δυνηθῇ οὔτε τὸν κόσμον, ἐν ᾧ ζῇ, νὰ ἐννοήσῃ οὔτε τὴν συμβᾶσαν παραδοχὴν τῶν ῥωμαϊκῶν νόμων νὰ δικαιολογήσῃ.¹

¹ Ἔστιν ὅτε φαίνεται ῥοπή τις πρὸς τὴν ἰδίαν ταύτην καὶ παρὰ ταῖς ἀντιπροσώποις τῆς

Ἐάν νυν ἐπανέλθωμεν ἐπὶ τὴν τελευταίαν ταύτην, τὸ ἱστορικὸν γεγὸ-
νός δὴλα δὴ τῆς κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα παρὰδοχῆς τοῦ ῥωμαϊκοῦ νόμου
ἐν Εὐρώπῃ, οὐδὲν ἕτερον θέλομεν παρατηρήσει, ἐν αὐτῇ εἰμὴ ἐν τῶν δα-
νειῶν ἐκείνων τῆς ἱστορίας τοῦ πολιτισμοῦ, ἅτινα τοσάκις ἐν τῷ βίῳ τῶν
λαῶν ἐπικυκλομαχέονται καὶ τῷ σκοπῷ τῆς ἱστορίας τῇ ἀμοιβῇ βοη-
θεῖν, δὴλα δὴ, προόδῳ καὶ ἀναπτύξει τῶν λαῶν ἀνταποκρίνονται. Τὸ
παράδοξον καὶ πρωτοφανές, κατὰ τὸ φαινόμενον τοῦτο, ἐνυπάρχει μόνον
ἐν τῷ ποσῷ ξένης ὕλης, ἥτις παρ' ἡμῶν διὰ μιᾶς ἐγένετο δεκτὴ, γεγονός,
ὅπερ τῷ ὀργανισμῷ τῆς ἡμετέρας νομοθεσίας τὴν αὐτὴν ἔφερεν ἐποχὴν,
διατόραξιν, στενοχωρίαν, ὡς ὑπερφόρτωσις τοῦ στομάχου διὰ τροφῆς τὰ
αὐτὰ φέρει τῷ φυσικῷ ὀργανισμῷ ἀποτελέσματα. Οὐδὲ παράδοξον ἐάν τὸ
δάνειον ἐγένετο παρὰ λαοῦ, πρὸ πολλοῦ ἐκλιπόντος, ἐάν ἡ κατοχὴ τῆς
κληρονομίας, ἣν οὗτος τῇ ἀνθρωπότητι κατέλιπεν, ἐγένετο ἐκτονταετη-
ρίδας ὅλας ὑστερότερον. Καὶ ὁ ἐλληνικὸς πολιτισμὸς ἐπέδρασεν ἀποτελε-
σματικῶς ἐπὶ τῶν μετὰγενεστέρων λαῶν ἅφ' οὗ ἡ Ἑλλὰς εἶχεν ἤδη ἐκ-
λείψει. Τὸ κληρονομικὸν δίκαιον ἰσχύει παρὰ τοῖς λαοῖς ὡς παρὰ τοῖς ἀτό-
και ἡ hereditas jacens, τὸ χρονικὸν ἐκεῖνο διάστημα, καθ' ὃ ὁ δρισθεὶς
κληρονόμος δὲν κατέσχεν εἰσέτι αὐτῆς, ἀπαντὰ ἀκριβῶς καὶ ἐνταῦθα.
Ἀπορρίπτονται μόνον αἱ οὐδεμιᾶς ἀξίας κληρονομίαι, αἱ λοιπαὶ εὐρίσκου-
σιν ἐκάστοτε τοὺς κυρίους κύτων. Οὕτω καὶ αἱ κληρονομίαι τῶν λαῶν
καὶ ἰδίᾳ ἐκείνη ἣν ὁ ῥωμαϊκὸς διὰ τῶν νόμων αὐτοῦ ἀφῆκεν ἡμῶν. Ἡ
μεγαλοφυΐα, ἡ πνευματικὴ ἐργασία, τὸ ἀποτέλεσμα πολυετοῦς πείρας καὶ
παρατηρήσεως, ἅτινα ἐν αὐτοῖς εὕρηται, ἐδικαιούντο ὀλιγώτερον ἵνα συν-
δράμωσιν ὑπὲρ τῆς εὐημερίας τῆς ἀνθρωπότητος, ἢ τὰ ἀριστουργήματα
τῆς ἐλληνικῆς τέχνης καὶ αἱ ἰδέαι τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους ; Ἡ
ἱστορία ἠνέκησε τὸ ἔργον ἐν Ῥώμῃ, καὶ παρήγαγε τὸ ἄκρον τέλειον,
ὅπως δι' αὐτοκτόνου χειρὸς ἐξουθενώσῃ αὐτό ; Τὰ ἀληθῶς μεγάλα ἔργα
δὲν ἐξαφανίζονται ἐν τῷ κόσμῳ καὶ ἐάν φαινομενικῶς ἐξαφανισθῶσι, κα-
ταπίπτουσιν ὡς τὰ φυτὰ, ὅπως αὖθις νέα ἀναβλαστήσωσι, ὅταν ὁ ἥλιος
τοῦ ἔαρος θερμάνῃ καὶ ἐγείρῃ τὸν σπόρον αὐτῶν. Ὅταν ὁ ῥωμαϊκὸς λαὸς
ἔζη ἔτι, τὸ ἀναφυόμενον γένος τῶν λαῶν οὐκ ἦν εἰσέτι ὥριμον, ὅπως λάβῃ
παρὰ τῶν χειρῶν αὐτοῦ τὸ πολύτιμον δῶρον, ὅπερ ἦν αὐτῷ προδεδίκα-
σμένον, ἦτο ἀνάγκη μακροῦ ἀκόμῃ χρόνου ὅπως ἀνυψωθῶσιν οἱ λαοὶ εἰς
τὴν βαθμίδα ἐκείνην τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ὠριμότητος, ἐν ἣ ἡ ἀνάγκη
καὶ ἡ κατάληψις ἤθελον συμπέσει. Ὁ ῥωμαϊκὸς νόμος περιέμενεν. Ἡ μορφή

ἀρχῆς τῆς ἐθνικότητος τῶν νόμων. Οὕτω λ. χ. αὐτὸς ὁ Savigny (System des heutigen rö-
mischen Rechts. Bd. 1 § 80) παραδέχεται τοιοῦτόν τι, ἀλλ' ἐάν ἤθελεν ἐξακολουθήσει συ-
νεπῶς τὴν σκέψιν ὥφειλεν ἵνα ἀπαρνηθῇ ἀπᾶσας τὰς θεωρίας αὐτοῦ, διό ἀρκεῖται ἵνα παρα-
δεχθῇ ἐξαποθένησιν τῆς ἀρχῆς τῆς ἐθνικότητος ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἱστορίᾳ μόνον ὡς πρὸς τὴν κοιν-
ὴν χριστιανικὴν πίστιν, ἥτις περιέβαλεν ἅπαντας τοὺς νέους λαοὺς δι' ἀσφάλτου θεοῦ.

ἐν ἣ τὸ πρῶτον παρέλαβον αὐτὸν οἱ λαοὶ ἦτο ἡ τοῦ κώδικος. Ἡ περίοδος αὕτη τῆς ἐξωτερικῆς ἰσχύος τῆς ρωμαϊκῆς νομοθεσίας ἦτο ἡ τῆς σχολῆς, ἄγχρις, ἀνοίκειος καὶ ἀτερπῆς, πλὴν παρρηϊκῆ, δεδικαιολογημένη καὶ ἀναγκαία. Ἀλλ' ἡ σχολὴ τελευτᾷ. Ὅτε οἱ λαοὶ ἠσθάνθησαν ὅτι οὐ δέονται πλέον σχολῆς, ἐπὶνάξουν τὸν ζυγὸν αὐτῆς· νέοι κώδικες ἐδημοσιεύθησαν ἀντὶ τοῦ *Corpus Juris civilis*. Ἡ σημασία ὅπως καὶ ἀξία τῶν ρωμαϊκῶν νόμων ἔπχυσε διὰ τοὺς λαοὺς; Παντάπασι, ὡς ἡ σχολὴ ὕταν καὶ μετὰ τὴν ὀρημότητα καταλείπει τις αὐτήν· ὅ,τι ἔμαθες ἐν αὐτῇ φέρεται μεθ' ἐαυτοῦ εἰς αἰεὶ. Ἀπαται αἱ νεώτεραι νομοθεσίαι βασίζονται ἐπὶ τῆς ρωμαϊκῆς κατ' οὐσίαν τε καὶ τύπον, ἡ τελευταία αὕτη κατέστη, ὡς ὁ χριστιανισμὸς καὶ ἡ ἐλληνικὴ καὶ ρωμαϊκὴ φιλολογίη καὶ τέχνη στοιχεῖον τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ καὶ ἡ ἐπίδρασις αὐτῆς δὲν περιορίζεται ἀπλῶς ἐπὶ τῶν θεσμῶν ἐκείνων, οὓς παρ' αὐτῶν ἀμέσως ἀντεγράψαμεν. — Αἱ ἡμέτεραι νομικαὶ ιδέαι, ἡ μέθοδος ἡμῶν, ὁ τρόπος τοῦ σκέπτεσθαι, συναλόντι φᾶναι, ἔπχου ἡ νομικὴ ἡμῶν μορφωσις καὶ ἡ ἡμετέρα νομομαθία ἐγένετο ρωμαϊκὴ, ἐὰν βεβαίως ἐπιτρέπηται ἵνα μεταχειρισθῶ τῇ λέξει ρωμαϊκός· ὑπὸ τὴν σημασίαν γενικῆς ἀληθείας τινος, ἣν οἱ Ῥωμαῖοι μόνον εἰς τὴν ἐντέλειαν ἔφερον.

Δυνάμεθα νῦν ἀρᾷ γε νὰ περικιτηθῶμεν τῆς περικιτέρῃ μελέτῃς τῶν ρωμαϊκῶν νόμων καὶ νὰ ἐπαφῶμεν αὐτήν τοῖς μόνοις λογίοις; Ἐπιστεύθη ποτὲ τοῦτο καὶ διεζεύχθη ἐν τισὶ τῶν χωρῶν ὁ ἐπιστημονικὸς δεσμός μετὰ τῶν ρωμαϊκῶν νόμων διὰ νέων κωδίκων. Ἡ πείρα ἀπέδειξε τὸ πρόωρον τῆς ιδέας ταύτης· ἡ ἔρημος καὶ ὁ κῦχυς, ὅστις διακρίνει τὴν πρώτην ἐποχὴν τῆς φιλολογίας τῶν νέων τούτων νομοθεσιῶν, ὑπεχώρησε τὸ πρῶτον εἰς νέον ζῶην, ὅτε τὸν δεσμὸν ἐκεῖνον αὐθις συνῆψαν. Ὅτι ἀφ' ἑτέρου ἐλεύτεται ἡμᾶρ, κατ' ὃ ἡ μελέτη τῶν ρωμαϊκῶν νόμων περὶ ττῇ ἔσεται, ἐκεῖνος μόνος δύναται νὰ μὴ πιστεύσῃ, ὅστις καταδικάζει τοὺς νεωτέρους λαοὺς, ὅταν ἀφορᾷ τὰς νομοθεσίας εἰς αἰώνιον ἐπιστημονικὴν ἀνηθον ἡλικίαν. Διὰ τοῦ ρωμαϊκοῦ νόμου, πέραν αὐτοῦ — ἰδοὺ τὸ σύνθημα, ἐν ᾧ κατ' ἐμὲ συνίσταται ἡ ἀξία τῶν ρωμαϊκῶν νόμων διὰ τὸν νεώτερον κόσμον. Ἡ ἐξωτερικὴ ἀπώθησις καὶ κατάργησις τοῦ ρωμαϊκοῦ νόμου ἐν τῷ μεγίστῳ μέρει τοῦ ἐδάφους τῆς μέγας τοῦδε ἰσχύος καὶ κυριαρχίας αὐτοῦ ἐπιφέρει τῷ βίῳ καὶ τῇ ἐπιστήμῃ ἀποταλεσματικὴν μεταβολὴν τοσοῦτον σπουδαίαν, ὅσον ἄλλοτε ἡ εἰσαγωγὴ αὐτοῦ ἦτο. Ἡ τυπικὴ ἐνότης τῆς ἐπιστήμης, ὡς ἄλλοτε διὰ τῆς ἐνότητος τοῦ κώδικος, ἐν τῇ πλείστῃ Εὐρώπῃ ἐπαράγει, ἡ συνέργεια τῆς νομικῆς τῶν διαφόρων χωρῶν ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὕλης καὶ τοῦ αὐτοῦ ζητήματος ἀπῆλθε μετὰ τῆς τυπικῆς ἐνότητος τοῦ νόμου· ἡ ὑψίστη νομικὴ ἐπιστήμη ἐγένετο νομικὴ τῆς τάδε ἢ τῆδε χώρας, τὰ ἐπιστημονικὰ αὐτῆς ὅρια συνεκαυτίζοντο μετὰ τῶν πολιτικῶν. Ἀποθαρρυντικὴ, ἀνεξία θέσις τῆς ἐπιστήμης! Ἀλλ'

ἀπ' αὐτῆς ἐξήρτηται ἵνα ὑπερπηδήσῃ τὰ ὅρια ἐκεῖνα καὶ ἐνδυσθῇ εἰς τὸ μέλλον τὸν χαρακτῆρα τοῦ καθολικισμοῦ καὶ κοσμοπολιτισμοῦ, ὃν ἐπὶ τοσοῦτον μακρὸν χρόνον, ἔφερεν εἰς ἑτέραν ὁμῶς μορφήν ἢ τὴν τῆς συγκριτικῆς νομολογίας. Ἡ μέθοδος αὐτῆς ἔσται ἄλλη, τὸ βλέμμα αὐτῆς ὀξυδερκέστερον, ἡ κρίσις ὠριμώτερά, ὁ τρόπος τοῦ πραγματεύεσθαι τὴν ὕλην ἐλευθερώτερος καὶ οὕτως ἡ φαινομενικὴ ἀπώλεια μεταβληθήσεται εἰς πραγματικὴν ὠφέλειαν, αὐτὴ δὲ ἀνυψωθήσεται εἰς ἀνωτέραν βαθμίδαν τῆς ἐπιστημονικῆς δραστηριότητος καὶ ἐνεργείας. Ὅτι ἡ νέα αὕτη περίοδος τῆς ἐπιστήμης ἤρξατο ἤδη, βλέμμα μόνον ἐπὶ τῆς σημερινῆς φιλολογίας ἡμῶν μάλιστα τῆς τοῦ συνταγματικοῦ, ποινικοῦ καὶ ἐμπορικοῦ δικαίου δύναται νὰ πείσῃ ἡμᾶς.

Καὶ τῇ ἐπεξεργασίᾳ τῆς ῥωμαϊκῆς νομοθεσίας θέλει ἐξ ἀνάγκης ἐπέλθῃ μεταβολὴ καὶ ἀνάπτυξις ἐκ τῆς πρακτικῆς αὐτῆς καταργήσεως καὶ ἀπωθήσεως ταύτης. Ἐν ᾧ ἡ μέχρι σήμερον μορφή καὶ μέθοδος αὐτῆς κατ' οὐσίαν ὑπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς πρακτικῆς ἰσχύος καὶ ἐνεργείας τοῦ νόμου τούτου ἐπηρεάζετο καὶ ὤφειλε νὰ ἐπηρεασθῇ, δὲν θέλει πλέον ἀρκέσῃ ὁ τρόπος οὗτος τοῦ πραγματεύεσθαι, ὅπως ἐξασφαλίσῃ τῇ ῥωμαϊκῇ νομοθεσίᾳ τὸ διαφέρον τοῦ νομικοῦ κόσμου. Τοῦτο κατορθωθήσεται ἐὰν ἡ ἐπιστήμη ἀνυψωθῇ ἀπὸ τῆς ἀπλῆς παρασιτάσεως εἰς κριτικὴν τοῦ θετικοῦ.

ΑΧΙΛΛΕΩΣ ΠΑΡΑΣΧΟΥ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

Ἐσχάτως, μόλις πρὸ δύο μηνῶν, τὰ φιλόκλα καταστήματα Κορομηλᾶ, περισυναγαγόντα τὰ ἀνέκδοτα καὶ τὰ ἐν διαφόροις περιοδικοῖς φύλλοις, ἡμερολογίοις καὶ ἐφημερίσιν ἐγκατεσπαρμένα ποιήματα τοῦ Ἀχιλλέως Παράσχου, ἐξέδωκαν εἰς τρεῖς ὀγκώδεις καὶ καλλιτεχνικοὺς τόμους. Ἡ ἔκδοσις αὕτη ἔδει νὰ ᾖ ἰσχυρὸς τις ἡλεκτρικὸς σπινθὴρ, ὅστις νὰ γαλβανίσῃ τὴν καθ' ἡμᾶς κοινωνίαν, ἣτις πρήγαγεν, ἀνέπτυξε καὶ ἐλάτρευσε τὸν Ἀχιλλέα Παράσχον, εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν ἡγάπα ἀκόμη τὴν ποίησιν καὶ τὰ πνευματικὰ ἔργα, κ' ἐνθουσιωδῶς ἐνεκολλοῦτο τοὺς ἀνδρας ἐκείνους, οἵτινες συνεκράτησαν ἄλλοτε ποικίλν τινα πνευματικὴν κίνησιν καὶ ζωὴν ἐν Ἀθήναις.

Ἄλλοτε! πικρὸν τὸ ἄλλοτε τοῦτο ἀλλ' ἐξαγόμενον δυστυχῶς ἐκ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ καθ' ἡμᾶς κοινωνικοῦ βίου. Ἡ Ἑλλάς μετὰ τοῦ Ἀχιλλέως Παράσχου, ἀγωνιωδῶς ἔτι παλαιόντος κατὰ τῆς ἀδιαφορίας τοῦ ἐλληνικοῦ κοινοῦ, ἀποχαιρετᾷ τὸν ὕστατον ποιητὴν τῆς, εἰς χρόνους καθ' οὓς ἐν Γαλλίᾳ, Ἰσπανίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ κατὰτέμνεται νέα ὁδὸς ἐν τῷ ποιητικῷ